

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-yil 5-son

VOLUME 3 / ISSUE 5 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 5 YO'LDOSHEV AZIZJON ERGASH O'G'LI**
Jamoatchilik fikrini o'rganishni huquqiy
tartibga solish masalalari
- 16 ALLAKULIYEV MIRJALOL
DAVRONBEKOVICH**
Norma ijodkorligi faoliyati: son va sifat tahlili
- 22 TURSUNOVA SABINA RAVSHANOVNA**
Turizm xavfsizligini ta'minlovchi huquqiy
hujjatlar tahlili va tasnifi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 33 GULOMOV AKMALJON
SHUKURILLAYEVICH**
Fuqarolik huquqida suksessiya instituti
va uning qo'llanishi
- 42 IMAMOVA DILFUZA ISMAILOVNA,
RAZAKOVA FARANGIZ KARIM QIZI**
Xalqaro tijorat arbitrajida maxfiylik tamoyilini
qo'llashning huquqiy masalalari
- 54 ISAKULOV ABDUAZIZ**
Not a party, not a problem: the dilemma of
extending arbitration clause to non-signatory
states
- 60 SAIDOV MAKSUDBEK NORBOYEVICH**
Distinctive features of corporate dispute
resolution

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLIH.
KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI.

72 NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA

Voyaga yetmagan shaxsni g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarga jalb qilganlik uchun jinoiy javobgarlik masalalari

82 TAIROVA GULMIRA MURODJONOVNA

Jinoyatchilikka qarshi kurashishning Buyuk Britaniya modeliga xos xususiyatlar

89 ISLOMOV BUNYOD OCHILOVICH

Misr Arab Respublikasi jinoyat qonunchiligida jazoni yengillashtirish instituti

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

99 СУЮНОВА ДИЛЬБАР ЖОЛДАСБАЕВНА

Соблюдение сроков содержания под стражей при окончании предварительного следствия и на стадии судебного разбирательства

107 NURMATOV BOBIR ABDUSATTOROVICH

Inssenirovka qilish orqali sodir etilgan jinoyatlarni aniqlash va fosh qilishning ayrim usullari tavsifi

**114 YERMEKBAYEV BAUIRJAN
AMANTAYEVICH**

Tintuv tushunchasi va tintuv o'tkazishda shaxs huquqlari va qonuniy manfaatlarining protsessual kafolatlari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

126 YUSUPOVA FARINGIZ O'KTAM QIZI

COVID-19 pandemiyasi davrida tibbiyot sohasida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning huquqiy jihatlar

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5./EWGV2867
UDC: 347.451.01(045)(575.1)

FUQAROLIK HUQUQIDA SUKSESSIYA INSTITUTI VA UNING QO'LLANILISHI

Gulomov Akmaljon Shukurillayevich,
Samarqand davlat universiteti
professori v. b., yuridik fanlar nomzodi
ORCID: 0000-0003-1521-3394
e-mail: gulomovakmaljon@mail.ru

Annotatsiya. Ijtimoiy hayotda yuzaga keladigan munosabatlar turli huquq sohalarining qator institutlari bilan tartibga solinadi. Xususan, fuqarolik huquqi sohasida fuqarolik huquqi subyektlari o'rtasida vujudga keladigan va shakllanadigan shunday munosabatlar borki, aniq hayotiy vaziyatning yuzaga kelishi sababli ularning rivojlanishi unda qatnashuvchi taraflarning huquqiy vorislari tomonidan ta'minlanadi. Bu institut sivilistikada suksessiya deb nomlanadi. Mazkur maqolada suksessiya institutining ta'rifi, universal va singulyar huquqiy vorislik masalalari, ularning fuqarolik qonunchiligida qo'llanishiga doir masalalar o'rganilgan. Xususan, suksessiya – bu mulkiy huquq va majburiyatlarning bir shaxsdan ikkinchi shaxsga bevosita qonun yoki shartnoma asosida o'tishi hodisasidir. Huquqiy vorislik – universal va singulyar bo'lishi mumkin. Universal huquqiy vorislikda bir shaxsga tegishli bo'lgan barcha huquq va majburiyatlarning jami ikkinchi shaxsga o'tadi. Masalan, bir necha yuridik shaxslar qo'shib yuborilganda, yangi tashkil bo'lgan yuridik shaxsga universal vorislik tartibida oldingilarga tegishli barcha huquq va majburiyatlar o'tishini ko'rish mumkin. Singulyar vorislik deganda, mulkka bo'lgan huquqlarning to'liq emas, balki ma'lum bir qismiga bo'lgan huquqlarning o'tishi tushuniladi. Suksessiya instituti fuqarolar va yuridik shaxslar ishtirok etgan munosabatlarda keng qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: universal suksessiya, singulyar suksessiya, yuridik shaxs, bitim, shartnoma, mulkiy huquq va majburiyatlar.

ИНСТИТУТ СУКЦЕССИИ И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ

Гуломов Акмалжон Шукуриллаевич,
кандидат юридических наук, и. о. профессора
Самаркандского государственного университета

Аннотация. Отношения, возникающие в общественной жизни, регулируются рядом институтов различных правовых сфер. В частности, в сфере гражданского права существуют такие отношения, которые возникают и складываются между субъектами гражданского права, развитие которых обеспечивается правопреемниками сторон в силу возникновения конкретной жизненной ситуации. Этот институт в цивилистике называется сукцессия. В данной статье рассматриваются определение института правопреемства, вопросы универсального и сингулярного правопреемства и их применение в гражданском праве. В частности, правопреемством называется явление перехода имущественных прав и обязанностей от одного лица к другому непосредственно на основании закона или договора. Правопреемство может быть универсальным или сингулярным. При универсальном правопреемстве ко второму лицу переходит совокупность всех прав и обязанностей, принадлежащих одному лицу. Например, при слиянии нескольких юридических лиц все права и обязанности предшественников переходят к вновь созданному юридическому лицу в порядке

универсального преемства. Сингулярное преемство означает переход прав на определённую часть имущества, а не на всё. Институт преемства широко используется в отношениях между гражданами и юридическими лицами.

Ключевые слова: универсальное преемство, исключительное преемство, юридическое лицо, сделка, договор, имущественные права и обязанности.

INSTITUTE OF SUCCESSION AND ITS APPLICATION IN CIVIL LAW

Gulomov Akmaljan Shukurillayevich,
Samarkand State University,
Acting Professor, PhD in Law

Abstract. Relations that arise in social life are regulated by a number of institutions of various legal fields. In particular, in the field of civil law, there are such relations that arise and are formed between the subjects of civil law, whose development is ensured by the legal heirs of the participating parties due to the occurrence of a specific life situation. This institution is called succession in civilization. This article examines the definition of the institution of succession, the issues of universal and singular legal succession, and their application in civil law. In particular, succession is the phenomenon of the transfer of property rights and obligations from one person to another directly on the basis of a law or contract. Legal succession can be universal or singular. In universal legal succession, the totality of all rights and obligations belonging to one person is transferred to the second person. For example, when several legal entities are merged, it can be seen that all the rights and obligations of the predecessors are transferred to the newly established legal entity in the order of universal succession. Singular succession means the transfer of rights to a certain part of the property, not the whole. The institution of succession is widely used in relations involving citizens and legal entities.

Keywords: universal succession, singular succession, legal entity, transaction, contract, property rights and obligations.

Kirish

Ijtimoiy hayotda yuzaga keladigan munosabatlar turli huquq sohalarining qator institutlari bilan tartibga solinadi. Xususan, fuqarolik huquqi sohasining subyektlari o'rtasida vujudga keladigan va shakllanadigan shunday munosabatlar borki, aniq hayotiy vaziyatning yuzaga kelishi sababli ularning rivojlanishi unda qatnashuvchi taraflarning huquqiy vorislari tomonidan ta'minlanadi. Bu institut sivilistikada suksessiya deb nomlanadi. Barcha ilm ahli va sud hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlarda faoliyat yuritayotganlar ham bundan xabardor bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Zero, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev ta'бири bilan aytganda, "...aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirish, jamiyatda inson huquqlari madaniyatini shakllanti-

rish bosh ustuvor vazifalarimizdan biri bo'lib qoladi" [1].

Suksessiya lotincha – *successio*, inglizcha – *legal succession* so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida huquqiy vorislik degan ma'noni anglatadi. Suksessiya – bu mulkiy huquq va majburiyatlarning bir shaxsdan ikkinchi shaxsga bevosita qonun yoki shartnoma asosida o'tishi hodisasidir.

Material va metodlar

Mazkur mavzuni o'rganishda suksessiya instituti bo'yicha fuqarolik qonun hujjatlari normalari, sivilist olimlarning ilmiy-nazariy xulosalari hamda qiyosiy huquqshunoslik, tahlil, induksiya va deduksiya metodlaridan maqsadli foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Suksessiya instituti haqida yuridik adabiyotlarda qator fikrlar o'rta tashlangan.

Huquqiy vorislik umumiy (universal) va qisman (singulyar) turlarga ajratilishi Rim huquqidan ma'lum. Zamonaviy qonunchilik merosni universal vorislik sifatida ta'riflagani uchun Rim huquqidan qarzdordir. Unga ko'ra, merosxo'rga nafaqat yagona kompleks sifatida meros qoldiruvchiga tegishli barcha huquq va majburiyatlar, balki unga o'zining mulki bilan meros qoldiruvchining qarzdorligi bo'yicha javobgarligi ham yuklatilgan [2]. Rim huquqida vorislik haqida (*successio*) to'xtalganda, klassik huquq davrining oxirigacha faqat umumiy vorislik tushunilgan. Klassikdan keyingi huquqiy davrda paydo bo'lgan va Yustinian davrida mustahkam o'rnatilgan ayrim mulklarda vorislik, boshqacha qilib aytganda, qisman vorislik (*Successio singulas res*) tushunchasi paydo bo'lganligini ta'kidlash mumkin [3].

Umumiy huquqiy vorislikda bir shaxsga tegishli bo'lgan barcha huquq va majburiyatlarning jami ikkinchi shaxsga o'tadi. Masalan, bir necha yuridik shaxslar qo'shib yuborilganda, yangi tashkil bo'lgan yuridik shaxsga universal vorislik tartibida oldingilarga tegishli barcha huquq va majburiyatlar o'tishini ko'rish mumkin. Huquqiy vorislik bo'yicha huquq va majburiyatlar to'la yoki qisman asosda qayta tashkil etilayotgan yangi subyektga o'tadi [4]. Bu institut mazmunini huquq subyektiga tegishli huquq va majburiyatlarning to'la (universal) yoki qisman (singulyar) asosda qayta tashkil etilayotgan yangi subyektga o'tishi tashkil qiladi [5].

Yuridik shaxsni qayta tashkil etganda, qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsning huquq va majburiyatlari muqaddam mavjud bo'lgan va/yoki yangi tashkil etilayotgan huquq subyektlariga universal huquqiy vorislik tartibida o'tadi, chunki ular qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxsga qayta tashkil etish paytida qanday ko'rinish, hajm va holatda tegishli bo'lgan bo'lsa, xuddi o'shandayligicha o'tkaziladi [6]. Huquqiy vorislik natijasida voris meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan barcha huquq va majburiyatlarga egalik

qiladi hamda uning o'rnini egallaydi. Istisno tariqasida fuqarolik qonunchiligi huquqiy vorislikka yo'l qo'ymaydigan holatlardan tashqari (masalan, mualliflik huquqi) [7]. Fuqarolik huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining subyektlari tarkibi turli hodisalar va harakatlar, xususan, jismoniy shaxslar vafot etgan, yuridik shaxslar tugatilgan va qayta tashkil etilgan hollarda, bitimlar va boshqalar natijasida o'zgarishi mumkin. Huquqiy munosabatlarda huquq va majburiyatlarning bir shaxsdan boshqasiga (huquqiy voris) o'tishi vorislik hisoblanadi [8].

Tadqiqot natijalari tahlili

Suksessiya instituti natijasida mavjud bo'lgan huquqiy munosabatlar mazmuni o'zgarmasdan, balki uning subyektlari tarkibi yangilanishiga olib keladi.

Huquqiy vorislikka oid normalar fuqarolik huquqiy munosabat ishtirokchilari: yuridik shaxslar va fuqarolari tomonidan qanday qo'llanadi? Masalan, FKning 50-moddasi yuridik shaxslarni qayta tashkil etishda huquqiy vorislik qoidalarini nazarda tutadi. Jumladan, yuridik shaxslar qo'shib yuborilganda, ular har birining huquq va burchlari topshirish hujjatiga muvofiq, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxsga o'tadi. "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 93-moddasi 4-qismi mazmuniga ko'ra, aksiyadorlik jamiyatlari qo'shib yuborilgan taqdirda, ularning har biriga tegishli barcha huquq va majburiyatlar topshirish dalolatnomasiga muvofiq, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxsga o'tadi. "Mas'uliyati cheklangan yoki qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 50-moddasi 4-qismiga ko'ra, jamiyatlar qo'shib yuborilganda, ulardan har birining barcha huquq va majburiyatlari topshirish dalolatnomalariga muvofiq, qo'shib yuborish natijasida tashkil etilgan jamiyatga o'tadi.

Yuridik shaxs boshqa yuridik shaxsga qo'shilganda, bu yuridik shaxsga qo'shilgan yuridik shaxsning huquq va burchlari top-

shirish hujjatiga muvofiq o'tadi. Masalan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 94-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, bir aksiyadorlik jamiyati boshqa-boshqa aksiyadorlik jamiyatiga qo'shib olinayotganda, qo'shib olinayotgan yuridik shaxsning barcha huquq va majburiyatlari topshirish dalolatnomasiga muvofiq, qo'shib olayotgan yuridik shaxsga o'tadi. "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 51-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, bir jamiyat boshqasiga birlashtirilganda, topshirish dalolatnomasiga muvofiq, birlashtirilayotgan jamiyatning barcha huquq va majburiyatlari birlashtirib olayotgan jamiyatga o'tadi.

Yuridik shaxs bo'lingan taqdirda, uning huquq va burchlari taqsimlash balansiga muvofiq, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxslarga o'tadi. Masalan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 95-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, jamiyat bo'linganda, uning barcha huquq va majburiyatlari taqsimlash balansiga muvofiq, tashkil etilayotgan ikki yoki bir nechta yuridik shaxsga o'tadi. "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 52-moddasi beshinchi qismiga ko'ra, jamiyat bo'linganda, uning barcha huquq va majburiyatlari bo'lish balansiga muvofiq, bo'lish natijasida tashkil etilgan jamiyatlarga o'tadi. Shunga ahamiyat berish kerakki, bo'lish shaklida yuridik shaxs qayta tashkil etilganda, universal huquqiy vorislikni istisno qilishi mumkin [9].

Yuridik shaxs tarkibidan bir yoki bir nechta yuridik shaxs ajralib chiqqanda, qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning huquq va burchlari taqsimlash balansiga muvofiq, ularning har biriga o'tadi. Masalan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 96-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, aksiyadorlik jamiyati tarkibidan bir

yoki bir nechta yuridik shaxs ajralib chiqqanda, ajratib chiqarish shaklida qayta tashkil etilgan jamiyat huquq va majburiyatlari-ning bir qismi taqsimlash balansiga muvofiq, ularning har biriga o'tadi. "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 53-moddasi beshinchi qismiga ko'ra, jamiyatdan bir yoki bir nechta jamiyat ajratib chiqarilganda, qayta tashkil etilgan jamiyat huquq va majburiyatlari-ning bir qismi bo'lish balansiga muvofiq, ularning har biriga o'tadi.

Bir turdagi yuridik shaxs boshqa turdagi yuridik shaxsga aylantirilganda (tashkiliy-huquqiy shakli o'zgartirilganda), qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning huquq va burchlari topshirish hujjatiga muvofiq, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxsga o'tadi. Masalan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 97-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, aksiyadorlik jamiyati o'zgartirilganda, uning barcha huquq va majburiyatlari saqlanib qoladi. "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 54-moddasi to'rtinchi qismiga ko'ra, jamiyatni qayta tuzish natijasida tashkil etilgan yuridik shaxsga qayta tashkil etilgan jamiyatning barcha huquq va majburiyatlari topshirish dalolatnomasiga muvofiq o'tadi.

Uy-joy kodeksining 12-moddasiga muvofiq, davlat korxonalari, muassasalari va tashkilotlari mulkchilikning boshqa shakliga o'tganda yoki ular qayta tashkil etilganda, ularning to'la xo'jalik yuritishi yoki operativ boshqaruvida bo'lgan uy-joy fondi ushbu korxona, muassasa va tashkilotlar huquqiy vorislariga (agar ular aniqlangan bo'lsa), boshqa yuridik shaxslarga mulk qilib yoxud ularning to'la xo'jalik yuritishi yoki operativ boshqaruvi yoxud belgilangan tartibda fuqarolarning barcha uy-joy huquqlari, shu jumladan, uy-joyi xususilastirish huquqini saqlagan holda, mahalliy davlat hokimiyati organlarining tasarrufiga o'tkazilishi lozim.

Bunda uy-joyning yangi mulkdori egasi ilgari tuzilgan ijara shartnomasi shartlari asosida ijaraga beruvchi bo'lib qoladi.

Yuridik shaxslar qayta tashkil etilgan huquqiy vorislik masalasi yechimida topshirish hujjati va taqsimlash balansi alohida ahamiyat kasb etadi. Fuqarolik kodeksining 51-moddasi birinchi qismiga ko'ra, topshirish hujjati va taqsimlash balansi qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning barcha kreditorlari va qarzdorlariga nisbatan barcha majburiyatlari, shu jumladan, taraflar bahslashayotgan majburiyatlari bo'yicha ham huquqiy vorislik to'g'risidagi qoidalarni o'z ichiga olgan bo'lishi kerak.

Akademik H. Rahmonqulov ta'kidlaganidek, huquqiy vorislik mazmunini mol-mulkni topshirish hujjati va uni taqsimlash balansi tashkil qiladi. Yuridik shaxsning bo'linishi yoki uning ajralib chiqishida mol-mulkning taqdiri topshirish hujjati va taqsimlash balansiga asosan hal qilinaadi. Ushbu hujjatlar bilan yangi tashkil etilayotgan yuridik shaxsning huquq va majburiyatlari hajmi belgilanadi [10]. Xo'sh, topshirish hujjati va taqsimlash balansini kim ishlab chiqadi? Yuridik shaxs muassislari (ishtirokchilari) yoki yuridik shaxslarni qayta tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilgan organ tomonidan topshirish hujjati va taqsimlash balansi tasdiqlanadi hamda ta'sis hujjatlari bilan birga yangidan vujudga kelgan yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazish yoki mavjud yuridik shaxslarning ta'sis hujjatlariga o'zgartirishlar kiritish uchun taqdim etiladi. Masalan, "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 51-moddasi ikkinchi qismiga ko'ra, jamiyatni birlashtirish shaklida qayta tashkil etishda ishtirok etuvchi har bir jamiyat ishtirokchilarining umumiy yig'ilishi bunday qayta tashkil etish va birlashtirish to'g'risidagi shartnomani tasdiqlash haqida qaror qabul qiladi. Birlashtirilayotgan jamiyat ishtirokchilarining umumiy yig'ilishi

esa topshirish dalolatnomasini tasdiqlash to'g'risida ham qaror qabul qiladi.

Yoki "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning ikkinchi va uchinchi qismlariga ko'ra, aksiyadorlik jamiyati bo'lish shaklida qayta tashkil etilayotgan jamiyatning kuzatuv kengashi jamiyatni bo'lish shaklida qayta tashkil etish, bu qayta tashkil etishning tartibi va shartlari, yangi yuridik shaxslarni tashkil etish hamda qayta tashkil etilayotgan jamiyatning aksiyalarini tashkil etilayotgan yuridik shaxslarning aksiyalari va (yoki) ulushiga ayirboshlash tartibi haqidagi masalalarni aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi hal qilishi uchun olib chiqadi. Bo'lish shaklida qayta tashkil etilayotgan jamiyat aksiyadorlarining umumiy yig'ilishi jamiyatni bo'lish shaklida qayta tashkil etish, bu qayta tashkil etishning tartibi va shartlari, yangi yuridik shaxslarni tashkil etish hamda qayta tashkil etilayotgan jamiyatning aksiyalarini tashkil etilayotgan yuridik shaxslarning aksiyalari va (yoki) ulushiga ayirboshlash tartibi (taqsimlash balansi) haqida qaror qabul qiladi.

Demak, yuridik shaxslar uchun huquqiy vorislik masalasini hal etish bevosita yuridik shaxs tomonidan ishlab chiqilgan va uning organlari tomonidan tasdiqlangan topshirish va taqsimlash hujjatlari asosida qo'llanadi.

Topshirish hujjati yoki taqsimlash balansida qayta tashkil etilgan yuridik shaxs majburiyatlari bo'yicha huquqiy vorislik to'g'risidagi qoidalarining yo'qligi yangidan vujudga kelgan yuridik shaxslarni davlat ro'yxatidan o'tkazishning rad etilishiga sabab bo'ladi.

Suksessiya instituti xususiy korxonani qayta tashkil etish, nodavlat notijorat tashkilotini qayta tashkil etish, shuningdek, qishloq xo'jaligida fermer xo'jaliklarini qayta tashkil etishda ham keng qo'llaniladi. Huquqiy vorislik nafaqat fuqarolik huquqiy xususiyatidagi, balki ma'muriy huquqiy munosabatlar bo'yicha mol-mulkka nisbatan huquqlarning

ham vorisga o'tkazilishini nazarda tutadi (yuridik shaxsning soliq majburiyatlari) [9].

Yuridik shaxslarni qayta tashkil etishda suksessiya institutining ahamiyati shundaki, unda barcha kreditorlar huquqlarining muhofazasi ta'minlangani bilan birga, huquqning yangi subyekti vujudga kelishida ham muhim o'rin tutadi.

Huquqiy vorislik nafaqat huquq va majburiyatlarning boshqa shaxsga o'tish tartibi, balki javobgarlik masalasini ham o'ziga ergashtiradi. Masalan, FKning 52-moddasi 3-qismiga ko'ra, agar taqsimlash balansi qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning huquqiy vorisini aniqlash imkonini bermasa, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxslar qayta tashkil etilgan yuridik shaxsning o'z kreditorlari oldidagi majburiyatlari bo'yicha solidar javobgar bo'ladi. Jumladan, "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning 92-moddasi yettinchi qismiga ko'ra, agar taqsimlash balansi qayta tashkil etilayotgan aksiyadorlik jamiyatining huquqiy vorisini aniqlash imkonini bermasa, yangidan vujudga kelgan yuridik shaxslar qayta tashkil etilgan jamiyatning o'z kreditorlari oldidagi majburiyatlari yuzasidan solidar javobgar bo'ladi. "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida"gi Qonunning 52-moddasi beshinchi qismiga ko'ra, agar bo'lish balansi qayta tashkil etilgan jamiyatning huquqiy vorisini aniqlash imkonini bermasa, qayta tashkil etish natijasida tashkil etilgan yuridik shaxslar qayta tashkil etilgan jamiyatning majburiyatlari yuzasidan uning kreditorlari oldida solidar javobgar bo'ladi. Bu yerda huquqiy vorisni aniqlash imkoni bo'lmasa-da, biroq sobiq jamiyatning majburiyatlari yuzasidan solidar javobgarlikning belgilanishi suksessiya instituti qo'llanayotganligidan darak beradi.

Suksessiya instituti yuqorida ko'rib chiqqanimiz – nafaqat yuridik shaxslar ishtirok etgan munosabatlar, balki jismoniy shaxslar bilan bog'liq holatda ham

keng qo'llanadi. Fuqaroning vafot etishi hodisasi universal huquqiy vorislik normalarini harakatga keltiradi. Meros universal huquqiy vorislik natijasida uchinchi shaxsning ishtirokisiz bevosita bir shaxsdan boshqa shaxsga o'tadi [11]. Fuqarolik kodeksining 1113-moddasiga ko'ra, meros ochilgan paytda meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan, uning o'limidan keyin ham bekor bo'lmaydigan barcha huquq va majburiyatlar meros tarkibiga kiradi.

"Sudlar tomonidan meros huquqiga oid qonunchilikning qo'llanishi to'g'risida"gi Oliy sud Plenumi qarorining 3-bandiga ko'ra, Fuqarolik kodeksining 1113-moddasiga muvofiq, meros tarkibiga meros ochilgan paytda meros qoldiruvchiga tegishli bo'lgan ko'char va ko'chmas mulk, ashyolar, shu jumladan, uning o'limidan keyin ham bekor bo'lmaydigan barcha mulkiy huquq va majburiyatlar, chunonchi, xususiy mulk huquqi, kredit muassasalarida saqlanayotgan omonatlarga bo'lgan huquq, dehqon xo'jaligi yer uchastkasiga meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish huquqi ("Dehqon xo'jaligi to'g'risida"gi Qonunning 9-moddasi), yer uchastkasini ijaraga olish huquqi ("Fermar xo'jaligi to'g'risida"gi Qonunning 12-moddasi) va h.k.lar kiradi.

Fuqarolik kodeksining 1112-moddasiga muvofiq, vorislik vasiyat va qonun bo'yicha amalga oshiriladi. Vasiyat va qonun bo'yicha vorislar sifatida, jumladan, meros ochilgan paytda hayot bo'lgan shaxslar, shuningdek, meros qoldiruvchining hayotligi paytida homila holida bo'lib, meros ochilgandan so'ng tirik tug'ilgan bolalari bo'lishi mumkin. Mol-mulk vasiyat bo'yicha meros qodirilganda, huquqiy vorislik asosida meros oluvchi subyektlar har qanday shaxs yoxud bir necha shaxs, shuningdek, yuridik shaxslar, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari yoxud davlat bo'lishi mumkin.

Qonun bo'yicha merosxo'rlar vorislikka bevosita nazarda tutilgan navbat tartibida chaqiriladilar. Fuqarolik qonunchiligi

meros mulkiga nisbatan vorislikka chaqirishning oltita navbatini o'zida mustahkamlaydi. Masalan, FKning 1135-moddasiga ko'ra, me-ros qoldiruvchining bolalari (shu jumladan, farzandlikka olingan bolalari), eri (xotini) va ota-onasi (farzandlikka oluvchilar) teng ulushlarda qonun bo'yicha birinchi navbatdagi vorislik huquqiga ega bo'ladi. Meros qoldiruvchining vafotidan keyin tug'ilgan bolalari ham birinchi navbatdagi vorislar jumlasiga kiradilar. Meros qoldiruvchining tug'ishgan hamda ona (ota) bir, ota (ona) boshqa aka-ukalari va opa-singillari, shuningdek, uning ham ota, ham ona tarafdan bobosi va buvisi teng ulushlarda qonun bo'yicha ikkinchi navbatdagi vorislik huquqiga ega bo'ladi (FK, 1136-modda).

Ayrim davlatlar qonunchiligida navbatga nisbatan munosabat quyidagicha belgilangan. Jumladan, Rossiya Federatsiyasining Fuqarolik kodeksi 1145-moddasi hamda Qozog'iston Respublikasining Fuqarolik kodeksi 1064-moddasi vorislikka chaqiriluvchilarning yetti navbatini belgilasa, Turkiya Medeniy qonuni [12]ning meros huquqi uchinchi kitobi to'rt darajadagi qonuniy merosxo'rlarni belgilab beradi.

Shu holatga alohida e'tibor qaratish kerakki, qonun bo'yicha vorislarning har bir navbati avvalgi navbatdagi merosxo'rlar bo'lmagan, merosdan chetlashtirilgan, merosni qabul qilmagan yoxud undan voz kechgan taqdirda, suksessiya orqali meros olish huquqiga ega bo'ladi.

Fuqarolarning bitimlar asosida o'z zim-malariga olgan majburiyatlarining bajarilishi ham suksessiya orqali merosxo'rlariga o'tadi va ular tomonidan bajarilishi ta'minlanadi. Masalan, Fuqarolik kodeksining 510-moddasi ikkinchi qismiga ko'ra, agar hadya shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, hadya shartnomasiga muvofiq, hadya berishni va'da qilgan shaxsning majburiyatlari uning merosxo'rlariga (huquqiy vorislariga) o'tadi. Yoki Fuqarolik kodeksi-ni-ning 510-moddasi yettinchi qismi mazmu-

niga ko'ra, xayr-ehson qilingan mulkdan xayr-ehson qiluvchi ko'rsatgan maqsadga zid holda foydalanish yoki ushbu maqsad-ni o'zgartirish xayr-ehson qiluvchining me-rosxo'rlari yoki boshqa huquqiy vorisi-ga xayr-ehsonni bekor qilishni talab qilish huquqini beradi. Yoxud Fuqarolik kodeksi-ni-ning 629-moddasi ikkinchi qismi mazmuni-ga ko'ra, ssuda beruvchi fuqaro vafot etgan yoxud ssuda beruvchi yuridik shaxs qayta tashkil etilgan yoki tugatilgan taqdirda, tekin foydalanish shartnomasi bo'yicha ularning huquq va burchlari merosxo'r yoki boshqa huquqiy voris yoxud ashyoga mulk huquqi yoki ashyoni tekin foydalanish uchun topshirishga asos bo'lgan o'zga huquq o'tgan boshqa shaxsga o'tadi. Vakil vafot etgan taqdirda, uning merosxo'rlari yoki meros mulkning saqlanishini ta'minlash majburi-yati yuklatilgan boshqa shaxslar topshiri-q shartnomasi bekor qilinishi haqida topshiri-q beruvchiga kechiktirmay xabar berishlari hamda topshiriq beruvchining mol-mulki-ni muhofaza qilish uchun zarur choralarni ko'rishlari, xususan, topshiriq beruvchining ashyolari, shuningdek, hujjatlarini saqlab qo'yishlari, so'ngra esa unga topshirishlari shart (FKning 825-moddasi birinchi qism).

Singulyar huquqiy vorislik suksessiya ins-titutining ikkinchi turi hisoblanadi. Bu haqda fuqarolik qonunchiligida to'xtalib o'tilmagan. Singulyar vorislik deganda, mulkka bo'lgan huquqlarning to'liq emas, ma'lum bir qismi o'tishi tushuniladi. Singulyar tartibda voris-larga huquqning belgilangan ma'lum qismi o'tishi mumkinligi nazarda tutilganligi uchun qisman huquqiy vorislik deb ham yuritiladi. Singulyar vorislik yuridik shaxsni qayta tash-kil qilishda istisno sifatida qo'llanishi mumkin [13]. Vorislik huquqida ham singulyar huquqiy vorislik qo'llanilishi mumkin. Bunda singulyar huquqiy voris aniq bir huquqni bevosita me-ros qoldiruvchidan emas, balki merosxo'rdan oladi. Meros qoldiruvchi merosxo'r zimmasiga singulyar voris uchun ma'lum bir majburiyatni bajarishi lozimligini yuklashi mumkin (vasiyat

qilingan merosning bir qismini kutubxonaga topshirish) [11].

Fuqarolik huquqining majburiyat huquqiy munosabatlarida singulyar huquqiy vorislik masalalari tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan [14]. Qisman huquqiy vorislikda vorislik bir yoki bir necha huquqiy munosabatlarda vujudga kelishi mumkin. Masalan, Fuqarolik kodeksining 313-moddasi birinchi qismiga ko'ra, majburiyat asosida kreditorga tegishli bo'lgan huquq (talab) u tomonidan bitim bo'yicha boshqa shaxsga o'tkazilishi (talabdan boshqa shaxs foydasiga voz kechish) yoki qonun asosida boshqa shaxsga o'tishi mumkin. Talabdan boshqa shaxs foydasiga voz kechish shartnomasiga asosan, dastlabki kreditor asosiy majburiyat bo'yicha talab qilish huquqini topshirish, yangi kreditor esa bu huquqlarni qabul qilish majburiyatini oladi. Talabdan boshqa shaxs foydasiga voz kechilganda, dastlabki kreditor asosiy majburiyat bo'yicha shaxs almashtirilishi munosabati bilan majburiyatdan chiqadi. Yangi kreditorga, xususan, pul majburiyatining bajarilishini ta'minlaydigan huquqlar (masalan, boqimanda undirish va h.k), shuningdek, talab bilan bog'liq boshqa huquqlar, shu jumladan, to'lanmagan foizlarga bo'lgan huquq ham o'tadi.

Qisman huquqiy vorislik nafaqat bitimlar tuzish orqali, balki qonunchilikda ko'rsatilgan hollarda ham vujudga kelishi mumkin. Masalan, FKning 295-moddasi birinchi qismiga ko'ra, majburiyatni bajargan kafilga kreditorning ushbu majburiyat bo'yicha huquqlari hamda garovga oluvchi sifatida kreditorga tegishli bo'lgan huquqlar kafil kreditorning talabini qancha hajmda qanoatlantirgan bo'lsa, shuncha hajmda o'tadi. Kafil kreditorga to'langan summaga foizlar to'lash va qarzdor uchun javobgarlik munosabati bilan ko'rgan boshqa zararini to'lashni qarzdordan talab qilishga haqli. Agar mulkiy sug'urta shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi)-ning sug'urta natijasida qoplangan zarar uchun javobgar shaxsdan talab qilish

huquqi to'langan summa doirasida sug'urta tovonini to'lagan sug'urtalovchiga o'tadi (FKning 957-moddasi birinchi qism).

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, dastlabki kreditorning huquqlari aniq huquqiy munosabatlarda (bitim yoki qonun asosida) singulyar huquqiy vorislik normalariga tayanib, yangi kreditorga o'tganligini ko'rish mumkin.

Xulosalar

Fuqarolik huquqiy munosabatlarda suksessiya institutining qo'llanishi yuzasidan quyidagi xulosalarni taqdim etish mumkin:

birinchidan, fuqarolik huquqiy munosabatlarda suksessiya universal va singulyar huquqiy vorislik turlariga bo'lingan holda qo'llanadi;

ikkinchidan, fuqarolik huquqining sun'iy subyekti hisoblangan yuridik shaxslar qayta tashkil etilganda, jismoniy shaxslarga meros masalalari vujudga kelganda, suksessiya institutining universal huquqiy vorislik normalari tatbiq etiladi;

uchinchidan, yuridik shaxslar uchun huquqiy vorislik masalasini hal etish bevosita yuridik shaxs tomonidan ishlab chiqilgan va uning organlari tomonidan tasdiqlangan topshirish va taqsimlash hujjatlari asosida amalga oshiriladi;

to'rtinchidan, fuqaroning vafot etishi oqibatida vorislik masalasi vujudga kelganda, universal huquqiy vorislik normalari qo'llanadi. Qonun bo'yicha vorislarning har bir navbati avvalgi navbatdagi merosxo'rlar bo'lmagan, merosdan chetlashtirilgan, merosni qabul qilmagan yoxud undan voz kechgan taqdirda, suksessiya orqali meros olish huquqiga ega bo'ladi;

beshinchidan, bitim tuzish orqali yoki qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda, aniq huquqiy munosabatlarga nisbatan singulyar huquqiy vorislik normalarining qo'llanishi kuzatiladi. Bunda dastlabki kreditorning huquqlari aniq huquqiy munosabatlarda (bitim yoki qonun asosida) singulyar huquqiy vorislik normalariga tayanib, yangi kreditorga o'tadi.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [Strategy of New Uzbekistan]. Tashkent, 2021, p. 70.
2. Rimskoye chastnoye pravo [Roman private law]. Eds. by I.V. Novitsky, I.S. Peretersky. P. 129. Available at: <http://lib.maupfib.kg/wp-content/uploads/novizkiy.pdf>
3. Günel N. Roma miras hukuku'na genel bir bakış ve vasiyet yolu ile miras [A general overview of Roman inheritance law and inheritance through will]. Available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/629576>
4. Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi [Civil law]. Part I. Tashkent, 2009, p. 183.
5. Fuqarolik huquqi [Civil law]. Ed. O. Okyulov. Tashkent, 2017, p. 81.
6. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh [Commentary on the Civil Code of the Republic of Uzbekistan]. Vol. 1 (part one). Tashkent, 2010, p. 145.
7. Sukhanov Ye.A. Grazhdanskoye pravo [Civil law]. Moscow, 1997, p. 48.
8. Grazhdanskoye pravo [Civil law]. Vol. 1. Moscow, 2011, p. 120.
9. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh [Commentary on the Civil Code of the Republic of Uzbekistan]. Vol. 1 (part one). Tashkent, 2010, p. 145.
10. Rahmonqulov H.R. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining birinchi qismiga umumiy tavsiya va sharhlar [General recommendations and comments on the first part of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, 1997, p. 176.
11. Grazhdanskoye pravo [Civil law]. Vol. I. Ed. E.A. Sukhanov. Moscow, 2004, p. 420.
12. Türk Medeni Kanunu [Turkish Civil Law]. Law. 2001, November 22, No. 4721.
13. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi muammolari [Civil rights problems]. Part 1. Tashkent, 2010, p. 254.
14. Belov V.A. Singulyarnoye pravopreyemstvo v obyazatelstve [Singular succession in obligation]. Moscow, Center YurInfoR Publ., 2002, p. 299.
15. Handler W.C. Succession in Family Business: A Review of the Research. *Family Business Review*, 1994, vol. 7 (2), pp. 133–157. DOI: 10.1111/j.1741-6248.1994.00133.x

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 5-SON

VOLUME 3 / ISSUE 5 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.5.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, professor, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ergashev Ikrom

Ilmiy boshqarma boshlig'i, dotsent, yuridik fanlar doktori

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Y. Yarmolik, E. Mustafayev

Musahhih: M. Sharifova

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 27.10.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli bosma tabog'i 15,3.

Adadi: 100. Buyurtma raqami: 89.

TDYU tipografiyasida chop etildi.